

ПРОБЛЕМИ ПІДГОТОВКИ СПЕЦІАЛІСТІВ ДО ЗДІЙСНЕННЯ СТАТЕВОГО ВИХОВАННЯ, СЕКСУАЛЬНОЇ ПРОСВІТИ ТА ПРЕВЕНТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

Вітчизняна педагогіка сьогодні знаходиться на складному етапі свого розвитку, що характеризується різноманіттям інноваційних підходів і психолого-педагогічних концепцій, покликаних сприяти цілісному та гармонійному розвитку особистості, створенню сприятливих умов для її формування, проголошуючи гуманізм основою побудови своєї наукової парадигми. Сучасна система вищої освіти у своїй методологічній основі має такі провідні принципи: фундаментальність, варіативність та альтернативність, гуманізація навчально-виховного процесу та гуманітаризація його змісту.

Важливою тенденцією в реформуванні вищої школи є єдність і різноманітність освітнього простору, що, з одного боку, опирається на національні традиції, а з іншого – враховує сучасні процеси глобалізації та інтеграції у європейську і світову культурну спільноту. Реформування системи освіти потребує системного розуміння багатьох проблем, особливо тих, які довгий час у нас замовчувались або нівелювались. У цьому контексті особливо актуалізуються як теоретичні знання, так і практичні уміння, навички та компетенції, пов'язані з підготовкою психолого-педагогічних спеціалістів до вирішення важливих соціальних проблем, у тому числі до здійснення завдань статевого виховання, сексуальної просвіти та превентивної діяльності в Україні.

Розвиток теорії та методики професійної освіти характеризується появою різноманітних психолого-педагогічних досліджень, спрямованих на виявлення резервів підвищення якості підготовки спеціалістів різних галузей і визначення шляхів її удосконалення. Такі наукові спроби не випадкові, бо теперішній спеціаліст, зазвичай, не відповідає вимогам обраного ним виду майбутньої професійної діяльності. Це, насамперед, стосується його соціально-політичної зрілості, морально-вольової сфери, низької професійної

підготовленості, відсутності психологічної готовності до певної діяльності та свідчить про недостатню професійну надійність.

У сучасних наукових дослідженнях увага акцентується не лише на оволодінні майбутніми спеціалістами професійними знаннями, вміннями та навичками, а й на вихованні особистості самого студента В. Бочелюк, Л. Долинська, М. Левченко, С. Максименко, О. Мешко, В. Моляко, О. Мороз, О. Пенькова, Н. Побірченко, М. Савчин та ін. Суттєвий вклад у розробку теоретичних засад статевого виховання особистості внесли педагогіки-класики: Г. Ващенко, Я. Коменський, А. Макаренко, І. Песталоцці, В. Сухомлинський, К. Ушинський та ін. Науковим підґрунтям для вдосконалення професійної підготовки студентів, які здобувають педагогічну освіту виступають і сучасні дослідження, зокрема, О. Главацької, І. Іванової, І. Ковальчук, С. Когут, В. Приходька, Л. Столярчук, Н. Якси. Однак попри значний інтерес до цієї проблематики з боку теоретиків, практична реалізація цих завдань психолого-педагогічними працівниками відбувається на неналежному рівні. Однією з причин такого стану речей є недооцінювання значення та відсутність науково обґрунтованої системи підготовки майбутніх спеціалістів до статевого виховання, сексуальної просвіти та профілактичної діяльності, що значно знижує ефективність превентивної роботи.

Говорячи про професійне становлення майбутнього спеціаліста, вчені розглядають у єдності його духовну і психологічну сторони. Ставиться питання про те, що сьогодні суспільство чекає від випускників ВНЗ сміливого творчого мислення, чіткого розуміння цілей державотворення, широкої професійної ерудиції, високої культури і суспільної активності. Зміст роботи у ВНЗ повинен включати формування цих якостей у майбутніх спеціалістів. Проблема формування готовності студентів до майбутньої психолого-педагогічної діяльності є окремим питанням загальної системи підготовки спеціалістів та її психологічного забезпечення, вона акумулює численність проблем психолого-педагогічної науки, пов'язаних із властивостями особистості, її психічними станами, потенційними

можливостями, що зумовлюють успішність професійної підготовки. Таким чином, професіоналізм діяльності, різнобічна підготовка високого класу, зорієнтованого на сучасні вимоги суспільства, повинні бути провідними напрямами у підготовці майбутніх спеціалістів.

Сьогодні потрібні спеціалісти, які за своїм професійним призначенням здатні скеровувати зусилля на залучення учнів до формування загальнолюдських моральних і духовних цінностей, попередження відхилень у поведінці, особливо тих, хто перебуває в несприятливих умовах родинного чи інституційного виховання, став на шлях асоціальної та протиправної поведінки, забезпечуючи, таким чином, у роботі з батьками й особистістю своєчасну профілактику різноманітних відхилень: соціальних, моральних, педагогічних [14, с. 4]. Ефективність професійної підготовки майбутніх спеціалістів полягає в діалектичній єдності процесу навчання і виховання, забезпеченні тісного взаємозв'язку професійного навчання з практикою.

Проблема професійної підготовки висококваліфікованого сучасного спеціаліста давно вийшла за межі проблеми системи вищої психолого-педагогічної освіти або окремого навчального закладу. Назріла необхідність не лише якісного оновлення змісту професійної підготовки майбутнього психолога, педагога, особливо соціального, до роботи з так званими “важкими” підлітками, але й формування його особистісних якостей, які є вкрай необхідними у процесі перевиховання та ресоціалізації дезадаптованих осіб.

Людський фактор диктує сьогодні ще одну проблему, пов'язану з професійно-кваліфікаційними характеристиками, на яких базується підготовка спеціалістів у вищих закладах освіти. Існуючі професійно-кваліфікаційні характеристики, з одного боку, не повністю відображають вимоги діяльності за фахом, а з іншого – навіть не передбачають професійну надійність, працездатність, психологічну готовність та ін. Така ситуація пояснюється тим, що особистість спеціаліста у таких вимогах не домінує і представлена у розмитих поняттях (повинен знати, вміти і т. ін.). У процесі

професійного становлення спеціаліста ніхто не несе відповідальності за його особистість, бо відсутні параметри щодо оцінки його соціально-психологічної зрілості, життєвої позиції, здатності відтворювати життєздатні ідеї, вміння обґрунтовувати і відстоювати свою точку зору. Професійна підготовка спеціаліста майже не враховує його морально-вольових, лідерських, комунікативних та інших якостей, прагнення до постійного самовдосконалення. Не враховується й головне – мотивація на професійну діяльність, яка генералізує поведінку особистості й акумулює її зусилля на досягнення мети навчання.

Отже, питання цілеспрямованого формування професійної компетентності майбутнього спеціаліста задекларувало ще одну проблему – проблему надійності навчання, яка розглядається як імовірність того, що випускник вищої школи буде ініціативно, творчо, на високому професійному рівні, з достатньою практичною підготовленістю виконувати свої обов'язки впродовж усієї професійної діяльності. Проте якість професійної підготовки психолого-педагогічних кадрів залежить не лише від орієнтації студентів на здобуття професії під час навчання чи наближення їх до сучасних вимог професійної діяльності, а також і від того, як протікає процес розвитку особистості у студентському віці.

Вивчаючи проблему впливу професійної освіти на становлення особистості, Л. Петровська звертає увагу на те, що людина входить до професійного життя нерідко абсолютно непоінформованою про можливості свого інтелекту, труднощі у спілкуванні, внутрішні конфлікти тощо [11, с. 102-116].

Розглядаючи професійне становлення людини, етапи цього процесу, особливості та чинники, які впливають на нього, М. Варбан зазначає, що відсутнє цілісне уявлення про особистість професіонала, його мету, проблеми та засоби їхнього вирішення у професійному середовищі [1, с. 80-83].

Е. Зеєр наголошує на необхідності перенесення акцентів із професійної компетентності на професіоналізм, який, крім широкого кола професійних знань і вмінь, має на увазі також професійно важливі якості. Саме це може забезпечити професійній освіті “конвертовану” соціально-професійну мобільність [6, с. 132-133], професійну відповідальність тощо. Реалізація такої професійної освіти можлива за умови широкого впровадження у практику психолого-педагогічних факультетів ВНЗ особистісно орієнтованої освіти. Особистісно орієнтована освіта, передусім, відповідає гуманістичній меті професійного становлення особистості. Становлення особистісно орієнтованої освіти дозволить також забезпечити професійну самореалізацію людини та підтримку її особистісного і професійного зростання.

Л. Мітіна, досліджуючи особистісний і професійний розвиток людини, дійшла висновку про їхню єдність, де чинником розвитку є внутрішнє середовище особистості, її активність, потреба в самореалізації [9, с. 28-34].

Найважливішою професійно зумовленою підструктурою особистості є професійно значущі психофізіологічні властивості. Розвиток цих властивостей відбувається у процесі освоєння певної діяльності. При цьому одні психофізіологічні властивості визначають розвиток професійно важливих якостей, інші, професіоналізуючись, набувають самостійного значення. Таким чином, модель конкурентоздатного спеціаліста має бути динамічною: у ході формування професіонала повинні змінюватись окремі кваліфікаційні характеристики і, відповідно, зв'язок між ними.

Після започаткованого у 1994 р. контракту між ЮНЕСКО й Академією педагогічних наук України питання превентивної освіти та виховання стало пріоритетним у системі психолого-педагогічних, правових, медичних досліджень. Особливої гостроти ця проблема набуває у складних соціокультурних умовах економічних і політичних суперечностей, невірноваженості соціальних процесів, криміногенності суспільства.

Девальвація загальнолюдських цінностей, втрата духовних орієнтирів, підлітковий алкоголізм, наркоманія, проституція потребують відповідної переорієнтації освітньо-виховної політики, насамперед, навколо проблем збереження генофонду України, фізичного, психічного, соціального розвитку особистості, формування системи гуманістичних цінностей і своєрідного стійкого “імунітету” до негативних впливів соціального оточення, розробки науково обґрунтованої цілісної системи профілактичних дій для запобігання проявам асоціальної поведінки [14, с. 18].

Таким чином, виникає потреба в необхідності підвищення компетентності майбутніх спеціалістів у сфері міжстатевих стосунків, їхньої здатності керувати процесом духовно-морального розвитку учнів, підготовки їх до свідомого та відповідального виконання соціальних ролей чоловіка/дружини, батька/матері. Проблеми міжстатевих стосунків повинні розглядатись у тісному взаємозв'язку з питаннями здоров'я. Щоб адекватно встановити справжні причини відхилень у поведінці учнів, психолого-педагогічні працівники повинні бути обізнаними хоча б із найбільш потрібними, вибраними питаннями сексології, патопсихології. Їм також необхідно ґрунтовно засвоїти поглиблені курси вікової та педагогічної психології, соціальних девіацій, основ кримінології, соціальної профілактики, теорії та методики ресоціалізаційної педагогіки, як це має місце у деяких зарубіжних країнах, наприклад, у сусідній Польщі. Така система інтердисциплінарних знань сприятиме формуванню вміння надавати своєчасну та якісну психолого-педагогічну й інформаційну допомогу, а також моральну підтримку учням і їхнім батькам.

Моральне виховання майбутніх кадрів відіграє визначальну роль у їхній підготовці, тому що воно пов'язане з формуванням системи цінностей і розвитком особистісних якостей людини, які проявляються у її ставленні до інших людей, передусім до своїх потенційних колег і підлеглих. У сфері морального виховання майбутніх спеціалістів основними завданнями вважаються такі: формування свідомості, нагромадження морального досвіду

навичок моральної поведінки; моральна освіта; формування почуття особистої відповідальності за свої вчинки та можливі результати професійної діяльності; розвиток і закріплення дієвих механізмів морального самовиховання та саморегуляції поведінки [22, с. 269].

“...Педагог, що прагне морального результату, – зазначає Г. Васянович, – має пізнати не лише сутність моральних явищ, процесів, що знаходяться в постійному розвитку (об’єктивно), а й пізнати своє реальне “Я” (суб’єктивно). Неузгодженість між об’єктивним і суб’єктивним у діяльності педагога здатна призводити до похибок у виборі мети, а також знецінювати результат дії. Оскільки основним принципом самопізнання є знаходження в собі реального “Я”, то головний мотив і завдання педагога полягають у тому, щоб допомогти вихованцеві відкрити шлях до самопізнання своєї людської сутності. У цьому процесі надзвичайна роль належить самоспостереженню, самокритиці, самооцінці, самоаналізу, саморегуляції, самоконтролю та ін.” [2, с. 284].

“...Проте не можна не помітити, – пише далі вчений, – що останнім часом і в учнівських, студентських колективах моральні відносини дегуманізуються: замість безкорисливості – відвертий прагматизм, замість справжнього кохання – банальний еротизм. Співжиття молоді до шлюбу, вживання наркотичних засобів стає ніби нормою. Ці та інші риси сучасної молоді людини доводять до трагічних змін у шкалі моральних цінностей, породжують цинізм, розбещеність, деградацію, бездуховність. Тому справжній педагог, який є співучасником творення моральних відносин між учнями, покликаний не лише передавати певну суму знань, але й нести в собі високі моральні начала, долати агресивність, бачити і вірити в кращі риси людини, “сіяти” добро. Учитель не повинен забувати, що у своїх учнях він має розвивати здатність слухати голос совісті, пізнавати міру добра і зла, вміти відрізнити їх одне від одного, відчувати сутність справедливості, вміти співчувати іншим тощо” [2, с. 304]. При цьому всі сили потрібно скерувати на активну стимуляцію власних сил підростаючої особистості.

Соціальні педагоги, психологи, вихователі, класні керівники, вчителі в навчальних закладах повинні вже при перших проявах моральних відхилень у поведінці підлітків проводити роботу, вміло виявляти причинно-наслідкові зв'язки між девіаціями в поведінці та проблемами життя підростаючої дитини в сім'ї [10, с. 171].

Теоретично складним у роботі соціальних педагогів, психологів, класних керівників є питання про співвідношення статевого виховання та сексуальної просвіти. Проблема в тому, що і перше, і друге засновані на інформації, отримуваній учнями. Якщо ця інформація залишається лише на пізнавальному рівні, доводиться говорити лише про освіту, але коли ця інформація сприяє формуванню поглядів, переконань, ціннісних орієнтацій і стійко позначається на поведінці, то можна говорити і про виховання. Тому відокремити “виховне” від лише “просвітницького” або “навчального” не завжди легко, як неможливо розірвати на частини цілісну життєву ситуацію. Щоб інформація мала виховне значення, вона повинна бути цікавою для вікової групи слухачів, мати належний рівень новизни й актуальності, а також презентуватися в яскравій, образній, емоційній формі.

Створення довірливої атмосфери, що має неформальний характер, природність, невимушеність діалогу, доступність, тобто розуміння учнями специфічної термінології, адекватність у висвітленні суті наукових досліджень, періодичне використання зворотного зв'язку для отримання інформації про те, чи добре учні розуміють, як оцінюють здобуті знання, а також, що саме їх ще цікавить із даної тематики – ось ті вміння та якості, які необхідні педагогам, психологам, соціальним працівникам, які будуть провадити роботу зі статевого виховання, сексуальної просвіти, профілактики деструктивної поведінки в молодіжному середовищі.

Необхідна також науково обґрунтована методика статевого виховання та профілактики статевої деморалізації у роботі з різновіковими категоріями учнів. Корекцію статевого виховання потрібно здійснювати з урахуванням *принципу природовідповідності*. Його сутність полягає в тому,

що кожному дитину слід виховувати, зважаючи на її вікові й індивідуальні особливості [21, с. 263-264].

Науково обґрунтована розробка статевоосвітніх і статовиховних методик є однією з актуальних проблем статевого виховання підлітків і молоді. У працях І. Кона [8], Т. Говорун [3], О. Сечейко [19] подаються схеми трьох моделей статевого виховання, що традиційно склалися у світовій практиці (репресивна, ліберальна, демократична), елементи яких мали місце в різний час в історії вітчизняного виховання. Учені М. Боришевський, В. Васютинський, Н. Волкова, Т. Гурлева, І. Кон, Д. Колесов, В. Кравець, М. Фіцула, В. Черній, вивчаючи психолого-педагогічні особливості підліткового віку, визначають, що основними є проблеми, пов'язані зі статевими аспектами поведінки. Саме у цей період підлітки потребують кваліфікованої психолого-педагогічної допомоги, що дозволило б їм сформулювати стратегію статевої поведінки, узгодити прагнення з реальними можливостями даного віку [18, с. 4-5].

У наш час до процесу профілактики статевої деморалізації залучені як численні державні інституції, так і громадські організації, діяльність яких варто всіляко розвивати і підтримувати. Однак необхідно зазначити, що в більшості випадків їхня діяльність має стихійний недостатньо кваліфікований і скоординований, однобічний характер. З огляду на це варто акцентувати увагу на необхідності впорядкування діяльності таких організацій: розпочати перепідготовку кваліфікованих спеціалістів, які вже працюють у них (післядипломна освіта, перепідготовка кадрів при ВНЗ, а також короткотривалі форми підготовки: курси, семінари, тренінги, конференції тощо), постійно координувати діяльність державних і суспільних структур, у тому числі шляхом обміну інформацією та досвідом тощо.

Зважаючи на актуальність такого завдання, ще у 1998 р. наказом № 2 від 9 квітня "Про невідкладні заходи протидії в Україні розповсюдженню хвороб, що передаються статевим шляхом" Міністерство охорони здоров'я

України з метою повного й ефективного виконання постанови Кабінету Міністрів України від 23.03.1998 р. № 357 “Про комплексні заходи для запобігання розповсюдженню хвороб, що передаються статевим шляхом” постановило: вийти з клопотанням до Академії педагогічних наук України щодо включення до навчальних планів з/о шкіл, професійно-технічних навчальних закладів питань із профілактики хвороб, що передаються статевим шляхом, правильної сексуальної поведінки, гігієни шлюбу; налагодити й удосконалювати роботу центрів статевого виховання при закладах охорони здоров’я шляхом включення до їхніх просвітницьких програм питань із профілактики хвороб, що передаються статевим шляхом [16].

Так, Кабінет Міністрів України 09.03.1999 р. № 341 із метою проведення серед підлітків та осіб репродуктивного віку інформаційно-освітніх заходів, спрямованих на підвищення їхньої поінформованості щодо питань СНІДу, пропагування засобів санітарно-гігієнічної безпеки під час статевих зносин, проведенню інформаційних кампаній на користь усвідомленого добровільного обстеження на ВІЛ/СНІД майбутніх батьків постановив: ввести у вищих навчальних закладах усіх рівнів акредитації викладання спецкурсів із психолого-соціальних проблем статевого виховання, попередження наркоманії та СНІДу [17].

Постановою Кабінету Міністрів України “Про затвердження Стратегії демографічного розвитку в період до 2015 року” передбачається систематична робота задля поліпшення якісних характеристик рівня життя населення та гармонізації процесів його відтворення на основі відродження духовності української нації та національних традицій, відновлення сімейних цінностей, забезпечення морального здоров’я сім’ї, виховання свідомого батьківства та запобігання соціальному сирітству [20]. Одним з основних завдань такої діяльності є запровадження нових форм і методів статевого виховання дітей і молоді, формування у них навичок здорового способу життя [13].

Враховуючи накази Кабінетів Міністрів України, перші кроки вже зроблені: впроваджуються спецкурси щодо статевого виховання та попередження статевої деморалізації у ВНЗ і в інститутах підвищення кваліфікації психолого-педагогічних працівників. Проте все відбувається досить повільно і не узгоджено. Немає загальнодержавної програми та чітко скоординованої системи впровадження таких предметів до обов'язкового переліку навчально-виховних дисциплін. Однак цікавий і цінний досвід діяльності кількох українських вищих шкіл у цій сфері заслуговує на більш ґрунтовне вивчення, узагальнення і популяризацію. Так, наприклад, багато уваги приділяється проблематиці статевого виховання та просвіти в Українському Католицькому Університеті (далі – УКУ) у Львові.

Студенти УКУ вивчають курс “Моральне богослов'я (етика подружнього життя і статева етика)” (45 годин), в якому з опорою на християнське віровчення розглядаються питання міжстатевих стосунків.

Під керівництвом Катехитичної комісії УГКЦ за участю спеціалістів різних структурних одиниць Української Греко-Католицької Церкви та Катехитично-Педагогічного Інституту Українського Католицького Університету ініційовано та напрацьовано посібник для вчителя “Тіло – храм Святого Духа. Програма статевого виховання (17-18 років)”.

Мета та завдання програми – допомагати батькам, катехитам, учителям християнської етики, підліткам і молоді в формуванні особистості на засадах християнської моралі, зокрема у сфері статевої як Божого дару; плекання чистоти серця й покликання до святості молодої людини в усіх аспектах її життя: соціальному, емоційному, інтелектуальному та духовному.

Програма “Тіло – храм Святого Духа” є доповненням до вже чинних програм християнського виховання. Вона реалізується у недільних катехитичних школах, парафіях із метою катехизації дітей і молоді, у центрах формування молодих сімей, католицьких школах; її також використовують як методичну допомогу під час викладання християнської етики у старших класах загальноосвітніх шкіл. Зміст програми статевого виховання базується

на чотирьох підручниках. У 2006 р. було презентовано перший та другий, у 2007 р. – третій підручник. Четвертий підручник, присвячений батькам, презентований у 2008 р. Програма статевого виховання спрямована на свідоме та відповідальне розкриття духовно-морального потенціалу людини у всіх сферах її життєдіяльності, на усвідомлення ролі статевої у розвитку всіх вимірів людської особистості: фізіологічного, психічного, суспільного і духовного [23].

Інститут релігійних наук св. Томи Аквінського (м. Київ) проводить підготовку кадрів для праці в парафіях, консультаційних кабінетах і центрах при релігійних установах для праці з дітьми, молоддю, батьками, вчителями щодо питань статевого виховання, подружнього та сімейного життя [4, с. 47]. Документи до вступу в інститут приймаються в тих осіб, які мають вищу освіту і диплом спеціаліста або магістра (з філософських, богословських, педагогічних, психологічних, соціологічних чи правових дисциплін). Для осіб, які не мають вищої освіти, є можливість брати участь у заняттях у ролі вільних слухачів.

Головна мета діяльності згаданого інституту – це представити науку про подружжя, сім'ю та виховання більш широкому колу людей на основі філософсько-богословського вчення та використання сучасних наукових здобутків у галузі психології, педагогіки і соціології; навчати принципів, які гарантують гармонію подружніх стосунків і щасливе сімейне життя, пропагувати здоровий спосіб сімейного життя, родинні цінності, засади правильного виховання дітей і молоді таким чином, щоб знизити кількість розлучень, неповних сімей і запобігти виникненню сімейних дисфункцій; передати слухачам наукові, об'єктивні та педагогічно вартісні знання про статевість людини, її плідність, передумови подружнього та сімейного благополуччя і щастя, викласти вчення Церкви про родинне життя; представити державні програми родинного життя і сформувати навички конструктивної співпраці з батьками [7].

Чимало цікавих і корисних напрацювань мають також і світські навчальні заклади, які діють у різних містах України. Так, наприклад, для практичних психологів загальноосвітніх шкіл, слухачів факультету підвищення кваліфікації Сумського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти передбачений спецкурс “Основи психосексуального розвитку і статевої соціалізації особистості” (6 год.), мета якого – розширити діапазон професійних знань і вмінь практичних психологів із ціллю оптимальної реалізації у професійній діяльності. Однак, на нашу думку, рамки та зміст такого спецкурсу слід було б значно розширити, зважаючи на його актуальність.

На кафедрі педагогіки та психології підвищення кваліфікації педагогічних кадрів Луганського інституту післядипломної педагогічної освіти до переліку обов’язкових входить спецкурс: “Статеве виховання дітей та підлітків”, скерований до директорів і заступників директорів шкіл із навчально-виховної та виховної роботи, завідувачів, методистів, вихователів дошкільних навчальних закладів, учителів початкових класів, вихователів шкіл-інтернатів, психологів, соціальних педагогів, учителів фізики, географії, інформатики, основ безпеки життєдіяльності, класних керівників та ін.

На кафедрі соціальної педагогіки Чернігівського державного педагогічного університету ім. Т. Шевченка також передбачений спецкурс “Основи статевого виховання”, для викладання якого викладачами кафедри були написані методичні рекомендації.

Важливим є також посилення уваги до статевого виховання дошкільнят. Зазначимо, що у 2009 р. О. Чернова та Т. Фіяло видали посібник “Статеве виховання дітей дошкільного віку”, який рекомендовано Міністерством освіти і науки України. У ньому обґрунтовується необхідність статевого виховання дітей дошкільного віку, подана авторська програма “Паростки життя” та розробки конспектів занять, добірка дидактичних, сюжетно-рольових і рухливих ігор, вірші, авторські казки й інше, що

сприятиме статевому вихованню дошкільників. Посібник адресовано вихователям, студентам, батькам.

У Державній національній програмі “Освіта” (“Україна XXI століття”) одним із пріоритетних шляхів реформування змісту гуманітарної освіти визначено: “...введення освіти в Україні на рівень освіти розвинутих країн світу шляхом докорінного реформування її концептуальних, структурних, організаційних засад...; а одним із напрямів виховання – “...розроблення теоретико-методологічних аспектів національної системи виховання з урахуванням вітчизняного та зарубіжного досвіду...” [15]. З огляду на це завдання ми представимо для порівняння польський досвід статевого виховання, сексуальної просвіти та профілактики аморальної поведінки молоді.

Питанням статевого виховання, підготовки молоді до життя в родині в Польщі вже понад 30 років приділяється належна увага. Цей процес має різні напрями розвитку, і варто зазначити, що польські педагоги досягли суттєвих успіхів у його вирішенні. Польща була серед піонерів сучасної сексуальної освіти в Європі. Наукові, публіцистичні досягнення, освітні програми, навчання вчителів і молоді – усе це заслуговує на найвище визнання.

Міністерство народної освіти Республіки Польща своїм наказом від 21.04.1998 р., ґрунтуючись на Конвенції про Права Дитини, а також керуючись відповідними положеннями законів про планування родини та ін., окрім обов’язкового курсу “Підготовка до життя у сім’ї”, внесло до списку шкільних предметів додаткові курси: “Знання про статеве життя людини”, “Виховання навичок співжиття в родині”, водночас регламентуючи зміст і методику їхнього викладання.

Згадані документи вищого органу управління системою освіти Польщі з 1998 р. чітко вказують, що викладання зазначених курсів необхідно доручати не просто особам із вищою педагогічною освітою, а лише тим із них, хто отримав післядипломну освіту в сфері наук про родину та закінчив

відповідні кваліфікаційні курси, зміст яких відповідає програмам цих предметів [24, с. 214].

Реалізована у школах сексуальна освіта *дає можливість* учням зрозуміти і науково пояснити фізичні та психічні зміни організму; *вчить* толерантності, відвертості й позитивного трактування власної сексуальності; *полегшує розуміння* поведінки осіб протилежної статі та служить побудові правильних стосунків між неповнолітніми; *суперечить стереотипам* і міфам про секс, які розповсюджуються ровесниками, молодіжною пресою і ЗМІ; *формує* нормативні переконання, які стосуються сфери сексуального життя, а також різноманітні психосоціальні вміння: спілкуватися, виражати свої почуття й емоції, приймати рішення і нести за них відповідальність, справлятися зі стресом і невдачами тощо, які суттєво впливають на якість життя; *впливає* на зміну способу мислення щодо тем інтимного характеру, в тому числі щодо ставлення до сексуальних меншин. Надзвичайно важливим напрямом превентивної діяльності школи є профілактика насильства в сім'ї, протистояння надто ранній сексуальній ініціації та запобігання ранньому материнству, сексуальному насильству щодо дітей, використанню їх у порнографічних цілях тощо [5, с. 152-160].

Позитивних результатів у статевій соціалізації підлітків, підготовці учнівської молоді до сімейного життя, профілактиці статевої деморалізації польські педагоги досягли завдяки тому, що:

- у процесі навчання домінують оперативні цілі, зміст освіти, пристосований до психофізичних можливостей учня, активізаційно-творчі методи; урізноманітнено форми діяльності, а також активно використовуються аудіовізуальні та технічні навчально-допоміжні засоби;
- заняття цікаві, захоплюючі, а знання – ґрунтовні, системні, потрібні для подальшого процесу навчання;
- запропоновані науково і методично обґрунтовані відповідні навчальні програми і підручники, які спрямовані на формування знань учнів і базуються на їхніх природних можливостях;

- учень розглядається як індивідуальність і суб'єкт, у процесі навчання враховуються його потреби, здібності, інтереси й індивідуальний досвід;
- звертається увага на особистісний і професійний розвиток учня, його подальше вдосконалення, організаційну та педагогічну культуру, особистісні якості, цінності та педагогічну компетентність;
- реалізується співпраця школи з сім'єю, з локальним середовищем у процесі навчання та виховання учнів;
- підготовка молоді до життя в родині розглядається як інтегральна частина загального виховання;
- здійснюється цілеспрямована підготовка молоді до виконання важливих суспільних ролей: батьківських, подружніх, професійних, громадянських;
- реалізується орієнтація на природний розвиток процесу статево-рольової ідентифікації, запобігання його патологізації;
- приділяється значна увага біологічним, медичним, сексуальним, психологічним, філософським, теологічним знанням про людину як складну біопсихосоціальну і духовну істоту;
- добре підготовлена і належним чином забезпечена дидактична база: підручники для учнів, програми і навчальні посібники для вчителів, научні посібники (відеофільми, світлини, моделі, плакати, фоліограми);
- забезпечено право вибору програм навчання вчителями й учнями, наявні авторські, зокрема релігійні, програми навчання, що дають можливість задовольнити найнеобхідніші потреби учнів, їхніх батьків і вчителів у сфері діяльності, що має на меті підготовку до відповідального майбутнього сімейного життя;
- передбачені заняття з поділом на групи за статтю;
- теми занять відповідають віку учнів, їхнім перцептивним можливостям і рівню розвитку з урахуванням умов соціокультурного середовища, з якого вони походять;

- забезпечено самостійність вибору вчителем форми викладу матеріалу та способів його реалізації, а також пріоритетність ролі активних методів навчання;
- враховується можливість надання прав батькам приймати рішення про участь неповнолітніх у заняттях;
- реалізується гуманістичний, демократичний стиль взаємодії вчителя й учня;
- акцентується увага на формуванні самосвідомості особистості та навичок самостійного прийняття рішень;
- реалізується особистісно орієнтований підхід до дитини;
- проводиться моніторинг ходу реалізації навчальних занять із предмета “Підготовка до життя в родині” [5, с. 167-169].

Здійснивши аналіз змісту статевого виховання та сексуальної просвіти в польських школах, можемо зробити висновок, що його реалізація спрямована на зміцнення поінформованості та відповідальності підлітків за наслідки сексуальної активності й органічно поєднується із загальною метою виховної та профілактичної роботи школи. Така діяльність сприяє підтримці виховної ролі сім’ї, пропагує інтегральне розуміння людської особистості та її складової – сексуальності, формує прородинні та суспільні стосунки, потреби здорового способу життя.

Якщо інтегрувати зарубіжні та вітчизняний підходи, то можна стверджувати, що до основних завдань статевого виховання, на які б могли орієнтуватися майбутні спеціалісти, що провадитимуть таку діяльність, зокрема сексуальну просвіту та підготовку до сімейного життя, мають бути:

- збереження та зміцнення сексуального і репродуктивного здоров’я людини;
- науково та методично обґрунтована підготовка підростаючого покоління до виконання сімейних (подружніх і батьківських) ролей;
- профілактика і корекція ризикованої сексуальної поведінки молоді;

- захист дітей і підлітків від будь-яких можливих проявів сексуального насильства.

При цьому сексуальне здоров'я розуміється як “комплекс соматичних, пізнавальних, емоційних і соціальних аспектів буття людини”, що робить статеве виховання, сексуальну просвіту і підготовку до сімейного життя міждисциплінарними за своєю природою і такими, що знаходяться на перетині суспільствознавчих, медико-біологічних і психолого-педагогічних галузей наукового та прикладного знання [12].

Отже, при створенні адекватної системи статевого виховання, що охоплює всі етапи й аспекти формування особистості у різних соціальних інституціях (сім'я, дошкілля, з/о школа, заклади професійної освіти) та поєднує соціалізацію, виховання й освіту, необхідно враховувати всю різноманітність його форм, передусім задля підвищення ефективності цього процесу.

Тому сучасна українська науково обґрунтована програма статевого виховання і сексуальної просвіти, базуючись на своєму національному підґрунті та враховуючи позитивний зарубіжний, зокрема польський досвід, повинна включати нерозривно пов'язані між собою компоненти:

- *пізнавальний* (інформаційно-просвітницький, що збагачує підлітка науковими, але водночас доступними його розвитку знаннями у сфері статевого розвитку особистості та міжстатевих стосунків;
- *виховний* (формування відповідної системи цінностей і моделей поведінки, що відповідають нормам суспільної моралі; виховання певних рис характеру: порядності, скромності, моральної відповідальності тощо);
- *розвивальний* (розвиток емоційно-вольової сфери підлітка, умінь передбачати наслідки своїх дій;
- *профілактичний* (запобігання проявам ризикованої поведінки);
- *корекційно-ресоціалізаційний* (корекція проявів девіантної поведінки та реконструкція просоціальної системи цінностей підлітків, яким

властиві різні форми аморальної статевої поведінки: раннє статеве життя, проміскуїтет тощо).

Проте в нашій країні є низка проблем, які знижують ефективність проведення профілактичної роботи у галузі статевої деморалізації:

1. Недостатнє опрацювання та фінансування соціально-педагогічних програм, що заважає проведенню систематичної, скоординованої, послідовної та комплексної соціально-профілактичної роботи.

2. Відсутність необхідної матеріально-технічної бази більшості інституцій, які повинні здійснювати таку роботу, зокрема у районних центрах і віддалених сільських місцевостях.

3. Проблематичним є кадрове забезпечення (професійна підготовка, перепідготовка), особливо в районах і сільській місцевості. Якщо в містах до роботи з сексуальної просвіти молоді та профілактики статевої деморалізації можна залучати волонтерів із числа студентів психолого-педагогічних факультетів ВНЗ, то в районах до цієї роботи залучаються, як правило, представники правоохоронних органів, які в силу специфіки своєї діяльності та за браком часу не завжди можуть добре порозумітися з молодіжною аудиторією. Важливою умовою є озброєння необхідними знаннями соціальних, психолого-педагогічних працівників із питань наркології, сексології, венерології тощо, які варто було б включити до програми їхнього професійного навчання та післядипломної освіти. У змісті професійної підготовки психолого-педагогічних працівників значно більше уваги слід приділяти формуванню в них практичних умінь проведення різноманітних тренінгів і застосуванню інших форм активного навчання молоді.

4. Для розробки й ефективної реалізації соціальних програм важливим елементом залишається залучення якомога більшої кількості партнерів як із державних, так і з громадських установ і релігійних організацій.

5. Формування у спеціалістів, які займаються профілактикою девіантної поведінки, знань, умінь і навичок, спрямованих на розробку соціальних проектів і на пошук джерел фінансування соціальних програм і таких проектів неприбуткового характеру (фандрейзинг).

6. Актуальним є створення кризових центрів ресоціалізації деморалізованої молоді.

7. Не зважаючи на значні здобутки, необхідно посилити роботу в напрямі науково-методичного забезпечення ЦССМ, особливо із таких питань, як підтримка і подальше сприяння в адаптації до життя в суспільстві молодих осіб, які постраждали від сексуального рабства, насильства чи торгівлі людьми, соціально-психологічна профілактика ВІЛ/СНІДу та венеричних захворювань серед підлітків-учнів загальноосвітніх шкіл і ПТНЗ тощо. З метою кращого методичного забезпечення доцільною є подальша розробка власних та апробація сучасних зарубіжних методик профілактичної роботи; відпрацювання системи обміну методичними матеріалами, відео- й освітніми програмами між ЦССМ та іншими суб'єктами профілактично-ресоціалізаційної роботи в Україні та за кордоном.

Підсумовуючи викладене, зауважимо, що основні зусилля державних інституцій України в галузі статевого виховання, сексуальної просвіти та профілактичної діяльності щодо явища статевої деморалізації, з огляду на досвід Республіки Польща, на нашу думку, повинні бути зосереджені на:

- координації зусиль усіх державних, громадських і релігійних організацій, які займаються питаннями профілактики статевої деморалізації неповнолітніх, шляхом створення на рівні міністерств спеціальної міжвідомчої комісії, яка б курувала це питання, одержувала та розподіляла відповідні кошти, оголошувала конкурси, оцінювала соціальні проекти, призначала нагороди за ефективну діяльність у цій сфері різних інституцій;

- збільшенні фінансування державних інституцій і розширенні можливостей для дофінансування діяльності громадських і релігійних організацій, які запобігають негативним, аморальним явищам у суспільстві;

- забезпеченні функціонування комп'ютерної системи обліку дітей із групи ризику в кожному регіоні держави та моніторингу дій із профілактики;
- розробленні соціальних стандартів діяльності державних організацій щодо профілактики та вирішення проблем статевого спрямування;
- активізації роботи у цьому напрямі вже існуючих державних установ, наприклад, УДЦССМ і недержавних інституцій, а також сприяння у створенні нових громадських організацій, які б діяли у напрямі профілактики статевої деморалізації;
- розробленні та впровадженні освітніх програм щодо статевого виховання та сексуальної просвіти, профілактики статевої деморалізації неповнолітніх у загальноосвітній школі та ПТНЗ; включенні занять із сексуальної просвіти до планів виховної роботи цих закладів;
- розробленні та відпрацюванні методики статевого виховання та сексуальної просвіти для різних статево-вікових категорій дітей, а також спецкурсів із профілактики статевої деморалізації неповнолітніх і впровадження цих напрацювань у практику професійної підготовки психолого-педагогічних кадрів у вищих закладах освіти;
- розробленні концепції медико-соціальної та психолого-педагогічної реабілітації статево деморалізованих підлітків;
- здійсненні профілактичної роботи в дитячому та молодіжному середовищі (за місцем проживання) щодо попередження і мінімізації статевої деморалізації;
- стимулюванні науково-практичного пошуку ефективної моделі профілактики явища статевої деморалізації неповнолітніх, проведенні ряду наукових досліджень на базі науково-дослідних інститутів із метою вивчення проблем впливу телепродукції сексуального змісту на дітей; систематичному здійсненні моніторингу й оцінки змісту телепередач на всіх каналах;

вживанні заходів до телеорганізацій, які порушують чинне законодавство щодо захисту особистісних цінностей і суспільної моралі;

- ґрунтовному висвітленні питань теорії та практики профілактичної ресоціалізаційної діяльності зі статево-деморалізованою молоддю у науково-методичних виданнях, зокрема у навчальних посібниках і підручниках.

Таким чином, на основі дослідження підготовки психолого-педагогічних працівників до здійснення статевого виховання, сексуальної просвіти та превентивної діяльності в Україні ми дійшли висновку, що актуальними є кардинальні зміни у базовій і післядипломній професійній освіті вчителя. У сучасних закладах освіти назріла нагальна необхідність щодо практичної підготовки кваліфікованих кадрів, які б були ґрунтовно ознайомлені з основами психогігієни статевих відносин і статевого виховання, закономірностями проявів сексуальної поведінки відповідно до вікових особливостей учнів та могли б вчасно виявляти, правильно діагностувати та корегувати деструктивну поведінку неповнолітніх, проводити профілактичну роботу. Є потреба у створенні системи цілеспрямованої підготовки психолого-педагогічних кадрів для статевого виховання та сексуальної просвіти підлітків, а також для роботи у єдиній державній програмі, культурно-масових заходах, котрі за своїм змістом фактично відповідали б цілям освітньої та медичної моделей профілактичної роботи зі статевого виховання та просвіти. Відчувається недостатня кількість спеціалістів, які володіють міждисциплінарними знаннями на рівні сучасних вимог науки та практики, здатні розробляти і впроваджувати авторські навчальні та профілактичні програми зі статевого виховання, а також здійснювати кваліфіковану підготовку психолого-педагогічних кадрів для такої діяльності.

Вирішення зазначених недоліків, на нашу думку, можливе за умов розробки науково обґрунтованої системи професійної підготовки щодо статевого виховання дітей, зокрема шляхом розробки та впровадження

програм, курсів, спецкурсів, постійно діючих семінарів, семінарів-практикумів, психолого-педагогічних студій, соціально-психологічних тренінгів тощо, спрямованих на підвищення професійної компетентності майбутніх спеціалістів та оволодіння ними практичними навичками, необхідними в роботі з неповнолітніми девіантами.

1. *Варбан М. Ю.* Рефлексія професійного становлення в юнацькому віці / *М. Ю. Варбан* // Практична психологія та соціальна робота. — 1998. — № 6–7. — С. 80—83.

2. *Васянович Г. П.* Педагогічна етика : навч.-метод. посіб. / *Г. П. Васянович.* — Львів : Норма, 2005. — 343 с.

3. *Говорун Т. В.* Соціалізація статі та сексуальності : монографія / *Т. В. Говорун.* — Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2001. — 240 с.

4. *Гьофнер Йозеф Кардинал* Подружжя і сім'я / *Й. Г. Кардинал* ; [пер. з нім. С. Пташник, Р. Оглашений] // Християнське суспільне вчення. — Львів : Монастир Свято-Іванівська лавра, ВВ “Свічадо”, 2002. — С. 87—126.

5. *Даценко І.* Підготовка школярів до сімейного життя / *І. Даценко* // Статева соціалізація та підготовка учнівської молоді до сімейного життя у педагогіці та шкільній практиці зарубіжних країн : монографія / [за ред. чл.-кор. АПН України, проф. *В. Кравця*]. — Тернопіль : Астон, 2009. — С. 152—171.

6. *Зеер Э. Ф.* Психология личностно-ориентированного профессионального образования / *Э. Ф. Зеер.* — Екатеринбург : Изд-во Урал. гос. проф.-пед. ун-та, 2000. — 258 с.

7. Інститут релігійних наук св. Томи Аквінського [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.it.dominic.ua>. — Назва з контейнера.

8. *Кон І. С.* Вступ до сексології / *І. С. Кон* ; [пер. з рос. *П. Л. Пироженко*]. — К. : Либідь, 1991. — 304 с.

9. *Митина Л. М.* Личностное и профессиональное развитие человека в новых социально-экономических условиях / *Л. М. Митина* // Вопросы психологии. — 1997. — № 44. — С. 28—34.

10. *Нагаев В. В.* Психология сексуальной безнравственности / *В. В. Нагаев.* — Сыктывкар : Общество психологов СССР ; Коми респ. отделение, 1990. — 224 с.

11. *Петровская Л.* Психологическая поддержка в вузе (“круглый стол”) / *Л. Петровская* // Психологический журнал. — 1994. — Т. 15. — № 5. — С. 102—116.

12. Половое воспитание, сексуальное образование и подготовка к семейной жизни [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://logopediya.com/books-pedagogika/polovoe-vospitanie.php>. — Назва з контейнера.

13. Правові засади захисту особистісних цінностей та суспільної моралі [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.politik.org.ua>. — Назва з контейнера.

14. *Приходько В. М.* Підготовка майбутніх педагогів до превентивного виховання дітей із неблагополучних сімей : наук.-метод. посіб. / *В. М. Приходько*. — Запоріжжя : Прем'єр, 2006. — 288 с.

15. Про Державну національну програму “Освіта” (“Україна XXI століття”) [Електронний ресурс]. — Режим доступу : www2.znz.edu.ua. — Назва з контейнера.

16. Про невідкладні заходи протидії в Україні розповсюдженню хвороб, що передаються статевим шляхом [Електронний ресурс]. — Режим доступу : www.moz.gov.ua. — Назва з контейнера.

17. Про програму профілактики СНІДу та наркоманії [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>. — Назва з контейнера.

18. *Рибалка О. Я.* Формування готовності студентів біологічних факультетів до виховання у підлітків культури міжстатевих стосунків : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / *О. Я. Рибалка* ; Полтавський держ. педагогічний ун-т ім. В. Г. Короленка. — Полтава, 2005. — 242 с.

19. *Сечейко О. В.* Психологічні детермінанти сексуальної поведінки підлітків : дис. ... канд. псих. наук : 19.00.07 / *О. В. Сечейко* ; Ін-т педагогіки і психології проф. освіти АПН України. — К., 2000. — 151 с.

20. Соціальне сирітство в Україні : експертна оцінка та аналіз існуючої в Україні системи утримання та виховання дітей, позбавлених батьківського піклування / [авт. кол. *Л. С. Волинець, Н. М. Комарова* та ін.]. — К. : Студцентр, 1998. — 120 с.

21. *Станская А. А.* Проституция несовершеннолетних – социальная и правовая проблема общества / *А. А. Станская*. — СПб : Асланов ; Юрид. центр Пресс, 2005. — 336 с.

22. *Товажнянський Л. Л.* Педагогіка управління : навч. посіб. / *Л. Л. Товажнянський, О. Г. Романовський, О. С. Пономарьов, З. О. Чеваньова*. — Х. : НТУ “ХПІ”, 2003. — 408 с.

23. Церква і статеve виховання у сім'ї [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.ugcc.lviv.ua>. — Назва з контейнера.

24. *Hendler L.* Kompetencje nauczyciela przedmiotu “Wiedza o życiu seksualnym człowieka” / *L. Hendler* // *Pedagogika w systemie akademickiego kształcenia nauczycieli*. — Bydgoszcz-Kraków : Impuls, 1999. — S. 212—218.